

SITUAȚIA SOCIAL-ECONOMICĂ ȘI EVOLUȚIA DEMOGRAFICĂ A GÎRBOULUI ȘI SATELOR ÎNVECINATE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA (1901—1918)*

În primii ani de după 1900 se petrec noi schimbări în structura socială a comunei Gîrbou. Se întreprind unele măsuri spre desființarea relațiilor semifeudale anacronice, bazate pe dependența juridică a țăranilor față de marii proprietari.

Un eveniment important în acest sens l-a constituit eliberarea curialistilor din obligațiile lor. La începutul secolului existau 14 gospodării curiale în Gîrbou, care depindeau formal de familia Jósika, obligațiile pe care le aveau trebuiau însă prestate către arendașul Tüzes Karácson. Aceste obligații n-au crescut cantitativ în comparație cu deceniile anterioare. În funcție de mărimea loturilor, ele variau între 21—63 zile de muncă anual. Dar arendașul avea dreptul să pretindă, după nevoile sale, achitarea acestor obligații și în bani. Suma lor a fost recalculată după 1900 în coroane, ajungînd între 8 și 25 de coroane anual. Ele erau însă foarte apăsătoare, căci loturile curiale erau extrem de modeste ca întindere și potențial economic. Gospodăriile curialistilor constau de obicei dintr-o casă din lemn și o grădină de cîteva sute de stîmjeni pătrați. Datorită slabei puteri financiare a curialistilor ei erau uneori nevoiți să contracteze datorii de la instituțiile financiare care activau în Gîrbou sau ajungeau în restanță cu impozitele și aveau datorii față de fisc. Deși resursele bănești ale acestor gospodării erau foarte reduse, legea din 1896 pentru răscumpărarea obligațiilor datorate de jelerii curiali impunea grele condiții, chiar din punct de vedere financiar. Astfel, legea impunea țăranilor o sumă de despăgubire egală cu de 20 de ori valoarea obligațiilor bănești anuale¹. Legea prevedea că acei țărani care nu puteau plăti suma de răscumpărare aveau posibilitatea de a renunța la o parte din lot sau la lotul întreg în contul acestei sume. Ea pretindea de asemenea ca țăranii să-și îndeplinească obligațiile în totalitate, pînă la răscumpărarea loturilor.

În Gîrbou s-a trecut la abolirea obligațiilor curialiste numai începînd cu anul 1900. La 31 mai 1900, locuitorii Magdaș Ioan, Racolța Alexa, David Dochia, Turian Gheorghe, Oțet Vasilică și Morar Ion au adresat cereri către Jósika Sámuel în care arătau că de fapt ei nici nu erau curialisti din punct de vedere juridic, căci înainte de 1848 fuseseră urbarialisti, dar prin abuzul administratorului domeniilor Jósika, le-a fost răpit sfertul de sesie de care dispuneau în hotarul comunei și astfel au fost nevoiți să accepte situația de curialisti pe o grădină din intravilan². Ei cereau preluarea în proprietate deplină a lotului intravilan pe care-l aveau în folosință, drept compensație pentru sfertul de sesie de care au fost deposezați prin abuz.

După anul 1900 atît aceștia, cît și ceilalți țărani din Gîrbou care aveau statutul juridic de curialisti, au refuzat de altfel să mai presteze atît obligațiile

---

* Capitolele precedente ale monografiei istorico-sociologice a comunei Gîrbou au apărut în *AIIA*, 19, 1976, p. 331—340; *ActaMP*, 2, 1978, p. 199—212; *ActaMP*, 5, 1981, p. 461—472.

¹ Iosif Kovács, *Desființarea relațiilor feudale în Transilvania*, Cluj, 1973, p. 175.

² Arh. Stat. Cluj, Fondul familiei Jósika, Domeniul Gîrbou, pachet VIII, dosar nr. 4.

în muncă, cât și cele bănești către arendaș. Ca urmare, Túzes Karácson i-a dat în judecată, pretinzând cele cîteva zeci de coroane, cu care curialistii i-au rămas datori³. Datorită atitudinii ferme a țăranilor s-a trecut la eliberarea curialistilor din Gîrbou prin rîscumpărare individuală. În cursul anilor 1907 și 1911 au fost încheiate înțelegeri cu țăranii prin care aceștia se obligau să plătească în termen de 30 de zile suma de rîscumpărare fixată, precum și obligațiile restante, în schimbul trecerii loturilor și caselor folosite în proprietate deplină.

Sumele de rîscumpărare erau însă mari în raport cu posibilitățile financiare ale gospodăriilor curialiste, variind între 294—700 coroane de gospodărie, astfel încît mulți țărani n-au fost în stare să achite suma necesară într-un termen atît de scurt. Ca urmare, mulți dintre ei au luat banii necesari ca împrumut de la Casa de Păstrare din Gîrbou, ipotecîndu-și în schimb proprietatea abia dobîndită. Condițiile în care a fost efectuată eliberarea jelerilor curialisti au dus astfel la agravarea situației economice a unora dintre ei. În schimb, curtea moșierească a încasat din nou o frumoasă sumă de bani totalizînd 5052 coroane, de la cei 12 curialisti, care și-au rîscumpărat proprietățile⁴. Unul singur a renunțat la gospodăria pe care o avea, primind în schimb suma de 50 de coroane.

Cele cîteva iugăre pe care familia Jósika le-a pierdut prin eliberarea curialistilor au fost mai mult decît compensate prin masivele cumpărări de pămînturi pe care, în primii ani ai secolului, le-a efectuat în comună și în întregul comitat. După anul 1900, familia Jósika a trecut la regrouparea proprietăților sale funciare, atît din punct de vedere geografic, cît și structural. Pînă atunci proprietățile ei au format două corpuri distincte, fiind așezate în parte în Transilvania, în parte în Ungaria de nord. Proprietățile transilvănene erau în cea mai mare parte suprafețe împădurite, iar cele din Ungaria suprafețe arabile fără excepție. Dar cum în acea perioadă au început masive exploataări forestiere, valoarea pădurilor tindea să crească neconținut, tăierea lor reprezentînd o sursă lesnicioasă de venituri. De aceea, în anul 1904, proprietățile fidei-comisiale din Ungaria de nord au fost vindute pentru suma de 2.000.000 coroane, iar suma astfel încasată a fost destinată achiziționării unor mari suprafețe împădurite în Transilvania, în comitatele Solnoc-Dobica, Sălaj și Hunedoara.

Concomitent s-au făcut importante achiziții de la localnicii din Gîrbou. Cea mai importantă achiziție de acest fel a fost încheiată cu văduva Klein Gizella de la care au fost preluate bunuri în valoare de 46.000 coroane. În acest fel suprafața deținută de familia Jósika în comuna Gîrbou a crescut tot mai mult. În 1911 ea era de 4.326 iugăre, în 1915 de 4.486 iugăre și 1280 stînjieni⁵, iar în anul 1918, de 4.550 iugăre și 1.066 stînjieni⁶. În 1918 suprafața totală a proprietății fideicomisiale a familiei Jósika însuma 22.993 iugăre și 1.572 stînjieni⁷, distribuite în comitatele Solnoc-Dobica, Sălaj și Hunedoara. Din acestea, mai mult de jumătate, și anume 14.160 iugăre și 776 stînjieni⁸ se aflau în comitatul Solnoc-Dobica. Cel mai mare corp de moșie era cel din Gîrbou cu o întindere de 4550 iugăre⁹. În anul 1917 valoarea totală a bunurilor imobiliare ale familiei Jósika era apreciată la 4.057.458 coroane. Din această sumă bunurilor de la Gîrbou le revenea 638.163 coroane, din care suprafața arabilă deținea 296.213 coroane, pădurile 297.950 coroane, iar construcțiile 44.000 coroane⁷. Moșia de la Gîrbou era un centru de gestiune al mai multor proprietăți. De ea aparțineau și pămînturile de la Briglez și Muncel.

Datorită achizițiilor, ponderea totală a suprafeței posedate la Gîrbou de familia Jósika a crescut neînterupt de la 63% din totalul hotarului în 1893, la 68% în 1911, iar în 1918 a ajuns la 71%. În acești ani a crescut îndeosebi suprafața împădurită deținută de familia Jósika în Gîrbou, de la 3054 iugăre în 1893, la 3524 iugăre în 1917. Pămîntul arabil a crescut și el de la 446 iugăre, la 494 iugăre. Doar suprafața grădinilor deținute de curtea baronială a scăzut întrucîva datorită eliberării jelerilor curialisti, în majoritatea lor posesori de mici grădini.

³ *Idem*, dosar nr. 9.

⁴ *Idem*, pachet X, dosar nr. 3.

⁵ *Idem*, pachet II, dosar nr. 2; Rubinek Gyula, *Magyarországi gazdacímrtár*, Budapest, 1911, p. 708—720.

⁶ *Idem*, pachet II, dosar nr. 2.

⁷ *Ibidem*.

Deși ponderea familiei Jósika în pămînturile din Gîrbou a sporit, pozițiile gospodăriilor de tip moșierească au slăbit în ansamblu. În anul 1911 familia Jósika era singura familie moșierească din Gîrbou care mai deținea proprietăți mai mari de 100 de iugăre în localitate. Un proces asemănător se constată și în așezările înconjurătoare⁸. În Cernuc suprafața deținută de Pataki Dániel scade de la 284 iugăre la 244 iugăre. Jósika Sámuel deținea și aici 65 iugăre și 335 stinjeni⁹. Ponderea pămînturilor moșierești în hotarul comunei Cernuc era de 15% în 1911. În Călacea, singurul mare proprietar menționat la 1911 este Mihály János junior, cu o moșie de 134 iugăre. El deținea astfel 4,4% din totalul hotarului din Călacea. În satele Bezded și Solomon nu este amintit nici un mare proprietar în anul 1911. Doar la Popteleac, noul moșier își sporește avutul la 190 iugăre în 1911, în comparație cu cele 170 iugăre ale predecesorului său. În acest fel el deținea 11% din întreaga suprafață aflată în folosința localității.

Un tabel comparativ referitor la întinderea marii proprietăți moșierești în satele zonei Gîrbou în anii 1893 și 1911 este elocvent în privința scăderii ponderii ei⁹: (în iugăre)

Comuna	1893			1911		
	Teren total	Proprietate moșierească	%	Teren total	Proprietate moșierească	%
Gîrbou	6.349	4.778	75,2%	6.349	4.326	68%
Bezded	2.670	668	25,0%	2.685	—	—
Călacea	2.958	718	23,0%	3.038	134	4,4%
Cernuc	1.935	349	17,0%	1.965	309	15,0%
Popteleac	1.690	170	10,0%	1.697	190	11,0%
Solomon	1.762	—	—	1.762	—	—

Proprietatea moșierească era deci preponderentă într-o singură localitate, anume la Gîrbou, unde familia Jósika controla o foarte mare parte din întreaga activitate economică. Sătenii continuau să depindă din această cauză în multe privințe de marele moșier. De exemplu, un număr de opt dărnici, urmași ai coloniștilor de la fabrica de zahăr, continuau să presteze câte 26 de zile de muncă pe an în contul unei datorii bănești mai vechi¹⁰. Situația lor depindea atât de Samuul Jósika, căruia îi erau îndatorați, cât și de Tüzes Karácson, căruia îi prestau practic zilele de muncă respective. Urmașii coloniștilor erau nevoiți să arendeze pămînt arabil, finațe și pășune de la moșier, respectiv de la arendașul care administra moșia. Cu timpul, ei au primit în folosință pămînturi tot mai proaste, astfel încît la 20 aprilie 1913 au adresat o cerere colectivă baronului, cerind îmbunătățirea situației lor¹¹. Nu numai aceștia, ci numeroși țărani din Gîrbou, Popteleac și Solomon erau nevoiți să arendeze îndeosebi locuri de pășune pentru vară, mai ales în hotarele Dosul Morii, Mezguș, Fața Mare, Osoi etc. În anul 1910 Gherman Ionaș și tovarășii săi au închiriat un teritoriu defrișat pentru suma de 1000 coroane¹².

De asemenea, numeroși locuitori din Gîrbou locuiau în case ale familiei Jósika, pentru care plăteau chirie anuală. Chiar și oficialitățile și organele administrative și judecătorești trebuiau să apeleze la Samuul Jósika pentru a fi găzduite într-o clădire corespunzătoare. Judecătoria de plasă, locuința judecătorului însuși, precum și închisoarea se aflau în clădiri aparținînd familiei Jósika pentru care Ministerul Justiției plătea chirie¹³. Locuind în imobile ale marelui proprietar,

⁸ Gy. Rubinek, *op. cit.*, p. 708—720.

⁹ Bellusi Baross Károly, *Magyarország földbirtokosai*, Budapest, 1893, p. 673—674; Gy. Rubinek, *op. cit.*, p. 708—720.

¹⁰ *Arh. Stat. Cluj, Fond cit.*, pachet VIII, dosar nr. 9.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Idem*, pachet III, evidența arendărilor 1900—1921.

¹³ *Ibidem*.

organele administrative și judecătorești îl serveau, desigur, pe acesta cu cea mai mare promptitudine și complăzanță la nevoie, ceea ce mărea în și mai mare măsură autoritatea familiei în comună.

Localnicii depindeau și în privința posibilității de desfacere a mărfurilor lor de familia Jósika, căreia dreptul și locul de târg îi aparțineau în continuare. La începutul secolului numărul târgurilor anuale a sporit de la 2 la 3. În afară de aceasta, în fiecare săptămână se ținea câte un târg în ziua de miercuri. Pentru a vinde, fiecare sătean era obligat să plătească o taxă moșierului, respectiv arendașului, care a preluat și această sursă de venit. În anul 1904 Ministerul Agriculturii a cerut proprietarilor de țiguri modernizarea și îmbunătățirea condițiilor de adăpostire a animalelor aduse spre vânzare, cerință ce numai în 1914 a fost îndeplinită de Tüzes Karácson. Deținând controlul asupra târgului din Gîrbou, familia Tüzes tindea să-și mărească și pe această cale importanța în viața economică a comunei.

Văzînd în morărit un important izvor de ciștig, membrii familiei Tüzes, împreună cu Pataki Albert, mare proprietar din Cernuc, au obținut în 1904 permisiunea de a construi în Gîrbou o moară de făină ce funcționa cu benzină, care urma a fi instalată într-o clădire construită exclusiv din piatră, cărămidă și beton, pentru a preveni incendiile¹⁴.

Principală ocupație a familiei Tüzes a rămas însă arendarea moșiilor. În 1902 a fost încheiat un nou contract de arendășie între Samuil Jósika pe de o parte și Tüzes Jenő și Karácson pe de altă parte, prin care toate suprafețele arabile, fînătele, viile, intravilanele, morile și fabrica de spirt din Gîrbou, Cernuc, Gîlgău, Muncel erau concesionate pe anii 1903—1909 pentru o sumă anuală de 9.200 coroane¹⁵.

În anul 1908 Tüzes Karácson a reînnoit contractul cu importante schimbări. Noul contract era valabil pentru o perioadă deosebit de lungă, pe anii 1909—1921. Arendașul prelua pămînturile din Gîrbou, Brîglez, Cernuc și Cristolțul Mare, morile din Gîrbou și Brîglez, fabrica de spirt din Gîrbou, precum și dreptul de târg; de asemenea, primea dreptul de pășunat și ghindărit în poienile și pădurile cuprinse pe această suprafață. Noul contract se referea la o întindere de 1286 iugăre, 195 stinjeni¹⁶, din care 811 iugăre, 713 stinjeni¹⁷ aparțineau de Gîrbou. Întreaga suprafață era arendată la prețul de 10 coroane pe iugăr, adică 12.860 coroane în total pe an, din care pămînturilor de la Gîrbou le revenea 8.110 coroane¹⁸.

Ca și cele precedente, și acest contract prevedea importante obligații pentru arendaș: plata tuturor impozitelor și a ratelor de asigurare împotriva incendiilor, întreținerea imobilelor în bună stare și efectuarea tuturor reparațiilor necesare. Arendașul nu avea dreptul de a subînchiria bunurile aflate în folosință, nici să efectueze construcții sau să schimbe structura culturilor, nici să defrișeze vreo suprafață fără acordul prealabil al proprietarului. Punctul 7 al contractului prevedea obligația pentru arendaș de a „gospodări în mod rațional bunurile”. Plata arenzii trebuia efectuată în orice condiții, ea nu putea fi aminată.

În afară de corpul principal de moșie, familia Tüzes ținea în arendă și suprafețe mai mici. Suprafețele cultivabile și casa din Gîrbou a Irinei Jósika, soția lui Samuil Jósika, au fost preluate pentru suma anuală de 400 de coroane. De asemenea, erau folosite de diferiți membri ai familiei Tüzes partea împădurită din Gîrbou denumită „Feștiorile”, pășunatul în hotarul păduros Dosul Morii, pășunile din Cristolțul Mare, dreptul de pășunat în pădurile fideicomisiale din Brîglez. Recolta de ghindă era cumpărată tot de ei, pentru suma anuală de 1000 coroane¹⁹.

Familiiile Tüzes și Jósika dețineau rolul preponderent și în activitatea și capitalul „Casei de Păstrare S. A. din Gîrbou” (*Csáki gorbói Takarékpénztár R. T.*), înființată în 1893, care în această perioadă își extinde activitatea, ca expresie a dezvoltării capitaliste pe plan local. În 1907, capitalul societății era de 25.000 coroane, împărțit în 500 de acțiuni de câte 50 de coroane. După cum reiese din lista acționarilor, în acel an majoritatea acțiunilor era deținută de un grup de oameni de afaceri de origine armeană. Mulți din aceștia proveneau din

¹⁴ *Idem*, pachet VIII, dosar nr. 4.

¹⁵ *Idem*, pachet VIII, dosar nr. 8.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Idem*, pachet III.

Gherla. Membrii familiei Tüzes dețineau 133 de acțiuni, deci peste o pătrime din total¹⁸.

Jósika Sámuel deținea la acea dată doar 20 de acțiuni. În anul 1912 a mai achiziționat încă 20 de acțiuni¹⁹. În schimb, el avea depuse mari sume spre fructificare. La sfîrșitul anului 1912 avea o sumă de 5000 coroane, în anul 1914 10.000 coroane, iar în anul 1916 deținea un libret de 4668 coroane și un altul de 10.000 coroane, pentru care, la sfîrșitul anului, a încasat o dobîndă de 265 coroane.

Casa de Păstrare se ocupa cu acordarea unor împrumuturi cu dobîndă, precum și cu acordarea de credit imobiliar ipotecar, de asemenea mijlocea vînzări și cumpărări de pămînturi. În timpul războiului mondial au fost achiziționate împrumuturi de stat, iar unele sume au fost plasate la instituții bancare mai mari spre o fructificare mai bună.

În acești ani activitatea de comerț și de credit se extinde. În anul 1911 un grup de oameni de afaceri români din Gîrbou întemeiază banca „Opinca”, *Reuniune de Păstrare și Credit din Gîrbou* cu un capital de 17.918 coroane împărțit în acțiuni de cîte 25 de coroane²¹. Acest eveniment a constituit un act de afirmare în viața economică a comunei Gîrbou a burgheziei locale românești în curs de formare, care caută să-și faurească un instrument propriu de activitate, în condițiile cînd familiile Tüzes și Jósika dețineau principalele surse de venituri din localitate.

În primele două decenii ale secolului nostru s-a trecut la valorificarea pe scară industrială a materialului lemnos al pădurilor din Gîrbou. Exploatările forestiere aduceau venituri deosebit de mari familiei Jósika, care deținea aproximativ 10.000 de iugăre pădure în comitatul Solnoc-Dobica. Tăierea pădurilor s-a făcut în această perioadă în mod rațional, cu fixarea unei porțiuni anuale ce putea fi exploatată și replantarea ei cu puieți. Se utiliza frecvent metoda de tăiere prin rîrire, astfel încît pădurea să nu fie complet distrusă. Alteori erau lăsați pe fiecare iugăr cîte 10 copaci, din cei mai frumoși, pentru ca din semințele acestora să apară noi lăstare. Pentru o mai bună organizare a tăierilor, suprafața împădurită din jurul Gîrboului a fost împărțită în două sectoare de exploatare: sectorul A cuprinzînd 818 iugăre și sectorul B de 666 iugăre.

În anul 1904 s-a vîndut comerțului de lemne Kirják József din Zaláu lemnul de pe o suprafață de 164,8 iugăre din sectorul A, pentru prețul de 16.000 coroane, pe care acesta era obligat să le taie și să le transporte din pădure pînă în luna aprilie a anului 1908. Începînd cu anul 1907, principalul client al pădurilor din Gîrbou devine firma comercială „S. Wolfner” din Budapesta. În acest an firma amintită a primit dreptul de exploatare al unei mari suprafețe, contra sumei de 87.000 coroane, ce trebuia efectuată pînă în anul 1912. Această firmă era în mare măsură avantajată prin faptul că deținea o cale ferată forestieră proprie, care avea stația terminus la gara de cale ferată din Surduc. În anul 1912 contractul firmei Wolfner a fost prelungit pînă în anul 1916 pentru o suprafață împădurită de 180 iugăre al cărui material lemnos a fost vîndut pentru 42.500 coroane. În anul 1914 firma a preluat exploatarea unei întinderi din sectorul B de tăiere pentru suma de 6.776 coroane. Ea urma să fie terminată pînă în 1917.

La sfîrșitul războiului mondial conjunctura a devenit deosebit de favorabilă pentru vînzarea lemnului, al cărui preț a crescut foarte mult, ajungînd la 1.100—1.200 coroane pe iugăr de pădure. În 1918 au fost vîndute firmei Wolfner alte 23 iugăre, pentru prețul de 1.114 cor./iugăr. Începînd din 1917, în sectorul A de exploatare s-a instalat comerciantul Josif Markovits. În anul 1918 acesta urma să primească spre exploatare o suprafață împădurită de 15 iugăre. În anul 1917 pădurile au adus familiei Jósika încasări de 34.500 coroane, a căror sumă a crescut în anul 1918 la 98.121 coroane.

În afară de marile firme comerciale lemnul mai era cumpărat de locuitorii satelor înconjurătoare, de proprietarii morilor și de familia Tüzes. Deoarece vînzarea lemnului devenea o ocupație tot mai rentabilă, în anul 1917 în Gîrbou a luat naștere „Societatea de acțiuni economică, comercială și industrială din plasa Gîrbou” (*Csákigorbói jārasi gazdasági, kereskedelmi és ipari részvénytársaság*) care

¹⁸ *Idem*, pachet IX, dosar nr. 1.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ N. N. Petra, *Băncile românești din Ardeal și Banat*, Sibiu, 1936, p. 50.

se ocupa în primul rînd de comerțul cu lemne, deși statutele acestei societăți preconizau în special înființarea întreprinderilor diverse, de natură comercială și industrială pe teritoriul plasei. Scopul oficial al societății era — pe lângă dezvoltarea conjuncturii economice, comerciale și industriale a plasei Gîrbou — și acela de a proteja producătorii și consumatorii împotriva abuzurilor practicate de negustorii mijlocitori și de speculanți. Durata funcționării a fost fixată la 50 de ani. Capitalul societății a fost stabilit la 600.000 coroane împărțite în 3.000 de acțiuni de cîte 200 coroane. Inițiatorii noii societăți ce urma să contribuie la dezvoltarea capitalistă a Gîrboului erau de fapt tot acționarii și oamenii de afaceri care s-au grupat deja mai înainte în jurul Casei de păstrare din Gîrbou, dar care căutau să-și lărgască sfera de activitate.

În primul deceniu al secolului XX continuă procesul de creștere a populației în satele din zonă, cu excepția Gîrboului, care-și sporește foarte puțin populația, de la 1294 locuitori în 1900, la 1322 în anul 1910, adică numai 18 persoane. Populația comunei continuă să rămînă preponderent românească. Numărul românilor a crescut de la 839 în 1900 la 994 în anul 1910. Dar și numărul locuitorilor care s-au declarat de limbă maternă maghiară la recensămîntul din 1910 a sporit, datorită creșterii numărului funcționarilor și maghiarizării unor grupuri de populație care înainte vorbiseră limba germană, croată, idîș, etc. Grupul de limbă croată dispăre de altfel în această perioadă, odată cu închiderea fabricii de butoaie. Cifra celor care s-au declarat de limbă maternă germană a scăzut de la 78 în 1900 la 6 în 1910. În schimb, comunitatea izraelită și-a sporit numărul de membri la 92. Evrei existau în toate comunele din zonă, cu ocazia recensămîntelor ei se declarau de obicei de limbă maternă germană sau maghiară, deși în foarte multe cazuri vorbeau de fapt limba idîș. Numărul și structura populației după limba maternă declarată sînt relevante de recensămîntul din 1910²¹.

Comuna	Nr. total al populației	Limba maternă			
		română	maghiară	germană	alții
Gîrbou	1.322	994	321	6	1
Bezded	926	910	3	12	1
Călăcea	975	958	2	15	—
Cernuc	605	587	8	10	—
Popteleac	751	730	20	—	1
Solomon	730	727	1	2	—

Schimbări mai importante se petrec în structura populației active. Se constată, în primul rînd, scăderea absolută a numărului de persoane lucrătoare, în condițiile creșterii numerice a populației și a numărului de persoane întreținute. Chiar și numărul persoanelor active ocupate în agricultură scade în acest deceniu:

Comuna	Populație activă total		Populație întreținută total		Populație activă agricolă		Populație întreținută		Populație agricolă total	
	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910
Gîrbou	658	623	641	699	321	408	451	467	772	875
Bezded	430	403	458	523	399	382	431	508	830	890
Călăcea	471	425	396	550	439	406	366	525	805	931
Cernuc	208	269	322	336	190	252	289	306	479	558
Popteleac	326	304	380	447	298	280	357	419	655	699
Solomon	429	260	227	470	402	251	200	459	602	710

²¹ *Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, 42, p. 441.*

După cum se observă, scăderea numărului populației active în agricultură este un fenomen aproape general între 1900—1910 în satele din zonă. Fac excepție doar satele Girbou și Cernuc. În Girbou creșterea numărului de persoane ocupate în agricultură este chiar pronunțată și se explică prin trecerea la agricultură a unei părți din personalul ocupat mai înainte în fabrica de butoaie. În celelalte sate scăderea numărului persoanelor active din agricultură nu s-a datorat diminuării numărului de persoane ce trăiau din ocupații agricole, ci trecerii unei mari părți de populație în rîndul categoriei persoanelor întreținute. Aceasta denotă formarea unui surplus de populație activă în agricultura zonei, populație ce nu-și mai găsește deplină ocupație în muncile tradiționale, dar nu are nici posibilități locale de a se angaja în alte munci, căci economia regiunii își păstrează caracterul aproape pur agricol. După închiderea fabricii de butoaie ponderea populației active în agricultură crește și în Girbou la 65,4% pînă în anul 1910, iar a populației totale care trăiește de pe urma agriculturii la 66,10% din numărul total de locuitori ai satului. În același an în Bezded 94,70%, în Călacea 95,5%, în Cernuc 93,3%, în Popteleac 92,1% și în Solomon 96,5% din populația activă totală lucra în agricultură. Corespunzător cu aceasta, 96,1% din întreaga populație la Bezded, 95,4% la Călacea, 92,2% la Cernuc, 93% la Popteleac, iar la Solomon 97,2% trăia din agricultură.

Caracterul și structura îndeletnicirilor agrare, ponderea diferitelor plante și cereale cultivate în zonă nu se schimbă în acest răstimp. Se observă totuși sporirea importanței creșterii animalelor în ocupațiile locuitorilor, în special în satele Călacea, Popteleac și Solomon. La Călacea, numărul posesorilor de animale era de 184 în 1911, cel mai mare dintre toate satele studiate²². Aici exista la acea dată cel mai mare număr de oi (1460) și de vite cornute (466). Și Cernucul era vestit pentru rasa bună a vitelor sale (417 capete în 1911). La Girbou numărul cornutelor a scăzut de la 532 la 462 între 1895—1911, datorită în special înlocuirii lor ca forță de tracțiune cu caii, al căror număr a crescut în schimb de la 75 la 158. În celelalte sate rolul vitelor cornute ca forță de tracțiune se menține ca importantă, deși peste tot numărul cailor crește.

După 1900 tinde să ia amploare în special creșterea oilor, al căror număr sporește substanțial în toate satele. În Girbou, unde pădurile de stejar ofereau un teren foarte prielnic, ia un avînt deosebit creșterea porcilor, numărul lor sporind de la 874 la 1376 între 1895—1911. Creșterea animalelor a fost favorizată și de înființarea unui cabinet veterinar în plasă, cu sediul la Girbou. Girboul ocupa de altfel locul doi în privința numărului posesorilor de animale (171 în 1911). La Bezded ei erau în număr de 169.

În satele zonei își sporesc importanța atât cultivarea pămîntului cît și creșterea vitelor. Majoritatea populației trăia de pe urma acestor ocupații tradiționale. Situația țăranilor nu era însă deloc uniformă; ea depindea de obicei de mărimea gospodăriei și de numărul animalelor de care dispuneau. Statistica din anul 1910 înșiră numărul gospodăriilor între 10—100 iugăre, numărul marilor proprietari, precum și numărul gospodăriilor mai mici de 10 iugăre. De asemenea, dă date și despre numărul muncitorilor agricoli și al argaților. Astfel complexa diferențiere socială din lumea satelor iese la iveală²³:

Comuna	Gospodării peste 100 iugăre	Gospodării țărănești		Proletari agricoli		
		între 10— 100 iugăre	sub 10 iugăre	argați	muncit agricoli	Total
Girbou	1	38	100*	54	65	119
Bezded	—	32	129	8	42	50
Călacea	1	87	91	24	21	45
Cernuc	1	48	50	24	20	44
Popteleac	1	35	112	22	29	51
Solomon	—	62	63	19	2	21

²² *Recensămîntul animalelor din Ungaria în anul 1911, Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat*, 41, p. 910—914.

²³ *Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat*, 48, p. 879.

* În statistica oficială figurează 92 gospodării

Nici această statistică nu oglindește întreaga complexitate a situației țărânimii, deoarece rubrica gospodăriilor între 10—100 iugăre grupează laolaltă gospodării cu foarte diverse posibilități economice, mergînd de la mici gospodării, la țărani mijlociași și înstăriți și chiar pînă la burghezia satelor. De asemenea, ea nu face distincție între gospodăriile independenți și cei ce luau pămîntul în arendă. Această distincție n-o face de fapt nici rubrica gospodăriilor sub 10 iugăre, care grupează laolaltă gospodării mici și mijlocii, mici arendași, precum și țărani nevoiți să accepte și munca de zilieri, iar în cazul Gîrboului am adăugat la cifrele oficiale de la această categorie și un număr de opt gospodari care lucrau pămîntul „în parte” de la moșier*.

Se poate totuși constata că în cazul unor sate, ca Cernucul, Călacea și Solomon există un echilibru între numărul micilor gospodării sub 10 iugăre și al celor între 10—100 de iugăre. În aceste sate nici procesul de proletarizare nu era prea avansat. În schimb, în Gîrbou, Bezded și Popteleac micile gospodării domină net din punct de vedere numeric, iar numărul prolețarilor agricoli este considerabil. Cel mai mare procent de prolețari agricoli există tot la Gîrbou — 26,7% din totalul populației active ocupată în agricultură. Acest număr și procent este însă mai scăzut față de anul 1900 cînd numărul prolețarilor agricoli fusese de 177, cuprinzînd 55,1% din totalul populației ocupate în agricultura Gîrboului. Scăderea numerică a salariaților agricoli în Gîrbou se datorează, în cea mai mare parte, plecării țăranilor fără o situație economică stabilă din sat.

În același răstimp scade considerabil și numărul salariaților industriali, după încetarea funcționării fabricii de butoaie. În anul 1910 numărul angajaților din industria Gîrboului era de 27, din care trei funcționari, doi maeștri, opt muncitori auxiliari, 10 ucenici, patru servitori; în schimb, 30 de persoane conduceau mici unități economice în mod independent²⁴. Totalul celor angajați în activitatea industrială a Gîrboului se ridica la 60 de persoane, adică abia la 9,6% din întreaga populație activă. În 1910 funcționau în Gîrbou 36 de mici întreprinderi, din care 21 nu foloseau angajați, 9 aveau un singur angajat, 4 aveau cite doi angajați, una între 6—10 angajați, iar cea mai mare între 11 și 20 salariați.

Meșteșugarii și lucrătorii din Gîrbou lucrau în număr mai mare în pantofărie-cizmărie (13 angajați), croitorie (7 angajați) și timplărie (6 angajați). Mai existau patru fierari, doi mecanici, patru morari, un brutar, doi măcelari, un dulgher etc. Numărul angajaților de la fabrica de spirt s-a menținut la 4. Un număr de 5 persoane erau circiumari și ospătari; 15 persoane se ocupau în mod auxiliar cu industria în Gîrbou. Numărul meșteșugarilor și micilor patroni a crescut deci în ansamblu între 1900—1910 la Gîrbou, odată cu numărul total al întreprinderilor de toate categoriile, care a sporit de la 27 la 36.

În 1910, totalul celor care trăiau de pe urma industriei și meșteșugurilor în Gîrbou se cifra la 159 persoane, adică 12% din întreaga populație a satului. Dar existau și alte categorii a căror sursă de existență nu era agricultura: 18 persoane lucrau în comerț și credit, 50 erau slujbași de stat și liber profesioniști, doi deserveau comunicațiile, iar cinci aparțineau forțelor armate. Împreună cu lucrătorii din industrie, aceștia însumau 135 de persoane (21,6% din totalul populației active), iar laolaltă cu membrii de familie 331 de persoane (25% din întreaga populație a localității)²⁵.

În celelalte localități numărul populației neagricole era extrem de redus. În afară de Popteleac, unde existau 20 de mici întreprinderi în care lucrau 10 meșteșugari și alți angajați, împreună cu alte 20 de persoane care se ocupau în mod auxiliar de industrie, în restul satelor nu existau decît cîțiva fierari, cizmari, morari și circiumari. Numărul comercianților, liber profesioniștilor și slujbașilor de stat era de asemenea foarte redus. Nu exista deci o posibilitate locală de absorbție pentru forța de muncă devenită excedentară prin scăderea numărului de persoane ocupate în agricultură și prin închiderea fabricii de butoaie din Gîrbou.

În această situație a început un proces destul de intens de părăsire a localităților de către sătenii care nu mai aveau posibilitatea folosirii depline a pu-

²⁴ *Ibidem*, p. 880.

²⁵ *Ibidem*, p. 879.

terii lor de muncă, în aproape toate satele din zonă. Acest fenomen reiese din diferența dintre sporul natural și sporul real al populației în deceniul 1901—1910, care se prezintă astfel²⁶:

Comuna	Spor natural 1910—1910	Spor real 1910—1910	Diferența dintre sporul natural și cel real
Gîrbou	154	23	— 131
Bezded	70	38	— 32
Călăcea	117	108	— 9
Cernuc	65	75	+ 10
Popteleac	94	45	— 49
Solomon	116	74	— 42

Decalajul negativ între sporul real și cel natural în aceste sate semnifică de fapt că un număr mare de persoane au părăsit localitățile respective. După cum reiese, cîteva zeci de persoane din Bezded, Popteleac și Solomon și-au părăsit satul natal în acest deceniu. Cel mai afectat de procesul de migrație a fost însă Gîrboul. După cîte se observă, aproape întregul spor natural al populației din comună a fost înghițit de către procesul de emigrare. Dacă avem în vedere și faptul că între timp un număr de funcționari de stat s-a stabilit în comună, reiese că de fapt întregul spor local de populație a pornit pe calea emigrației.

Datele parțiale oferite de sondajele sociologice efectuate în vederea întocmirii „spîtelor de neam” din Gîrbou confirmă această tendință. Astfel, conform chestionarelor sociologice, între 1900—1918 au părăsit satul Gîrbou 59 de persoane, din care 29 s-au îndreptat spre mediul urban, iar 26 au ales un nou loc de viață în alte localități rurale. S-a manifestat și pe plan local — e drept, în mult mai mică măsură decît la scara întregii Transilvanii — și fenomenul de emigrație în străinătate: opt persoane au plecat în S.U.A. în acești ani. Părăsirea localității de către un mare număr de locuitori a stopat deci aproape complet creșterea numerică a populației din satul Gîrbou, deși conform unor alte date s-a stabilit în localitate 54 de noi veniți între 1900—1918²⁷.

Cauza acestui exod rezidă în întreaga evoluție social-economică anterioară a satului Gîrbou, care a dat naștere la un mare surplus de populație. Închiderea fabricii de butoaie, existența unui mare număr de proletari agricoli și țărani săraci au fost factori de dezechilibru în viața normală a comunei. Prin plecarea muncitorilor industriali și agricoli precum și a țăranilor săraci, echilibrul social-economic al localității s-a restabilit întrucîtva. De altfel, dezvoltarea capitalismului în industria și agricultura Transilvaniei la începutul secolului nostru a făcut posibilă absorbirea forței de muncă excedentare din agricultură locală de către noi sectoare de activitate și zone geografice, mai avansate din punct de vedere economic²⁸. Exploatarea carboniferă și forestieră din apropierea Gîrboului își măresc numărul de angajați în această perioadă. De asemenea, în special în timpul campaniilor agricole, forța de muncă salariată era foarte căutată și la munca cîmpului pe marile moșii din Ardeal.

Răscrucea de veac înseamnă astfel un punct de cotitură și în istoria mobilității sociale a comunei Gîrbou. Pînă atunci toate valurile de industrializare au

²⁶ *Idem*, 46, p. 440.

²⁷ Date furnizate de Laboratorul de sociologie de pe lângă Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj, care a întreprins studiul migrației industriale în zona Gîrbou sub conducerea lui G. Em. Marica și I. Aluș. Datele au fost calculate de G. Cor-dos, și I. Iancu.

²⁸ Cf. Egyed Ákos, *A parasztság Erdélyben a századfordulón. Társadalom és agrártörténeti áttekintés*, Bukarest, 1975., I. Aluș, *Industrialisierung und Abwanderung der Siebenbürgischen Bauern im Ausgehenden 19. Jahrhundert und am Anfang des 20. Jahrhunderts. Zu Forschungsmethode, in Studia, series Sociologia*, 1970, 15, p. 77—89.

dus la formarea unor întreprinderi și în localitate, întreprinderi care necesitau lucrători calificați, aduși de obicei din altă parte. Ele provocaseră deci până la 1900 un proces de migrația industrială. Dar toate încercările de transformare a Gîrboului în centru industrial au eșuat până la urmă. De altfel, centrul de greutate al procesului de industrializare se mută, începînd cu secolul XX, în marile orașe, unde existau posibilități de transport mai convenabile, datorită rețelei de căi ferate, precum și forță de muncă industrială calificată. Încercările de întemeiere a unor întreprinderi industriale în mediul rural sînt tot mai rare de acum. În această situație surplusul de populație generat de evoluția social-economică a comunei s-a revărsat spre alte părți ale țării, dînd naștere unui exod de populație.

Plecarea unei părți din populație nu rezolva decît parțial gravele contradicții ce se manifestau în viața social-economică a comunei Gîrbou, cauzate în primul rînd de dominația mării proprietăți moșierești și a arendășiei. Singura soluție reală pentru ameliorarea situației țărănimii putea fi abordată numai prin împărțirea pămînturilor între sătenii lipsiți de pămînt sau cu pămînt puțin. De asemenea, localnicii aveau nevoie stringentă de suprafețe împădurite pentru a putea desfășura o viață economică normală.

Contradicțiile sociale se împleteau cu cele naționale, prin însăși faptul că marele moșier era maghiar, iar sătenii lipsiți de pămînt — în mare majoritate români. La începutul secolului baronul Jósika Sámuel sprijină politica de maghiarizare a cercurilor guvernante, în special pe calea înființării unor instituții care să promoveze folosirea limbii maghiare în Gîrbou. Ascuțirea antagonismelor a dus la dezvoltarea conștiinței naționale a populației românești. La aceasta a contribuit de altfel și activitatea intensă depusă de secția locală a societății culturale „Astra”, începînd cu anul 1913, susținută energic de fruntașii intelectuali români din comună. Un alt mijloc de afirmare a românilor — de astă dată pe plan economic — l-a constituit și activitatea băncii populare „Opinca”. Se constată deci la începutul secolului o agravare a contradicțiilor sociale și naționale în comuna Gîrbou, paralel cu maturizarea unei burghezii și intelectualități românești, care avea o bază de masă tot mai largă în rîndul țărănimii.

Discordanțele sociale și naționale s-au agravat și mai mult în timpul războiului. Ca și populația română din întreaga Transilvanie, țărăimea, intelectualitatea și burghezia românească din Gîrbău spera tot mai fierbinte să poată înfrînti unirea cu România, să contribuie la realizarea statului național unitar și să lichideze marea proprietate nobiliară care gîtuia dezvoltarea liberă a capitalismului agrar.

Ca și celelalte părți ale Transilvaniei, la sfîrșitul primului război mondial, destrămarea forței armate austro-ungare, izbucnirea revoluției burghezo-democratice, avîntul general al luptei maselor românești a dus în Gîrbou la manifestări revoluționare, la alungarea autorităților reacționare, la formarea unor consilii și gărzi naționale românești care au preluat puterea. La sfîrșitul anului 1918, masele au înlăturat vechile organe administrative și de la Gîrbou. Jandarmii, organele administrative și judecătorești au fost silit să părăsească comuna. Autoritatea reală a fost preluată de către o gardă românească formată din 20 de persoane sub comanda unui stegar²⁹, precum și de un consiliu național prezidat de avocatul dr. Victor Muntean, vechi militant pentru drepturile naționale ale românilor. Consiliul național și-a stabilit sediul în localul preturii. Concomitent au fost atacate magazinele de alimente destinate armatei, populația împărțindu-și cerealele. Membrii gărzii naționale, sub conducerea lui Vasile Marchiș, au intervenit însă pentru a împiedica acțiuni de această natură³⁰.

Consiliul național român din Gîrbou a sprijinit revendicările cele mai urgente ale locuitorilor. Ca și în revoluția de la 1848, una din cererile cele mai presante s-a referit la dreptul de folosire a pădurilor în scopul obținerii lemnului de foc. Atitudinea maselor a fost inițial moderată în această problemă: reprezentanții locuitorilor din Gîrbou și Solomon s-au întrunit la sediul Consiliului Național și au întocmit o cerere către baron prin care îi cereau să le vîndă cîte o

²⁹ *Arh. cit., Fond. cit.*, pachet XIII, dosar nr. 3.

³⁰ Cf. Amintirile lui Vasile Marchiș, înregistrate pe bandă de magnetofon.

suprafață de 2 iugăre de pădure, nu la prețul de 1200 coroane la care a ajuns costul lemnului la sfîrșitul războiului, ci la 200—300 coroane, cît costa la începutul lui³¹. Locuitorii l-au silit pe preotul Andrei Jovian să semneze și el cererea, deși el a adoptat o atitudine ambiguă, adresînd ulterior baronului o scrisoare prin care se desolidariza de acțiunea sătenilor.

De altfel, Sámuil Jósika a tergiversat rezolvarea propunerii. Atunci, locuitorii satelor Gîrbou, Solomon, Popteleac și Briglez au trecut la folosirea pădurilor cu de la sine putere, mergînd în pădure în cete mari pentru a-i pune pe fugă pe pădurarii domeniului. Ei își încărcau carele cu lemne căzute, dar și tăiau dacă aveau nevoie³². Este interesant de semnalat că în fruntea acestei acțiuni se aflau peste tot „gospodarii cei mai înstăriți”. Burghezia satelor s-a solidarizat deci cu cei nevoiași pentru a impune dreptul țăranilor asupra folosirii pădurilor. S-a pus însă cu acuitate și problema proprietății asupra pămîntului. Unii locuitori, ca Rusan Maria, frații Racolța, Aluaș Ion și alții au ocupat cu de la sine putere unele terenuri intravilane și au început să le folosească.

Prin manifestările și obiectivele ei mișcarea revoluționară a locuitorilor din Gîrbou s-a înscris deci în caracteristicile generale ale frămîntărilor similare ce au avut loc în întreaga Transilvanie la sfîrșitul anului 1918, care au culminat cu istoricele hotărîri ale Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918. Hotărînd unirea Transilvaniei cu România, rezoluția acestei Adunări Naționale reprezentative a promis totodată țăranimii că va îndeplini secularele ei aspirații în privința împărțirii pămînturilor și pădurilor moșierești.

Pentru locuitorii comunei Gîrbou și a localităților înconjurătoare s-a deschis astfel o nouă etapă a istoriei, în care transformările socio-economice evor duce treptat la lichidarea marii proprietăți baroniale și la trecerea pămînturilor și pădurilor, în cea mai mare parte, în proprietatea sătenilor.

LUDOVIC BATHORY

DIE SOZIAL-ÖKONOMISCHE LAGE UND DIE DEMOGRAPHISCHE ENTWICKLUNG VON GIRBOU UND DEN NACHBARDÖRFERN ZU BEGINN DES 20. JAHRHUNDERTS (1901—1918)

(Zusammenfassung)

Die Gemeinde Gîrbou, ein recht bedeutender ländlicher Verwaltungsmittelpunkt im Komitat Solnoc-Dobica entwickelt sich auch zu Beginn des 20. Jahrhunderts auf wirtschaftlicher Ebene. Es werden neue Kreditinstitutionen, Aktiengesellschaften und Kleinbetriebe gegründet; besonders entwickelt sich die Holzausbeutung. Die Versuche jedoch grossere Industriebetriebe zu unterhalten, scheitern angesichts der Tatsache, dass sich die Schwerepunkte der Industrialisierung in die Städte verlagern die über moderne Kommunikationsmittel und qualifizierte Arbeitskraft verfügten.

Da einige Industriebetriebe von Gîrbou geschlossen wurden, verloren viele Angestellte ihre Arbeitsplätze. Ein Grossteil von ihnen waren nicht einmal Einheimische; sie hatten sich nach der Gründung dieser Betriebe hier niedergelassen. Eine andere Gruppe, die zur Übervölkerung beitrug, entstand in der Landwirt-

³¹ *Arh. cit., Fond. cit., pachet XIII, dosar nr. 3.*

³² *Ibidem.*

schaft infolge des Systems des Grossgrundbesitzes und des Pachtwesens die ausser dem Grossteil der Acker- und Waldbodens auch die wichtigen wirtschaftlichen und politischen Positionen in der Gemeinde erobern. Deshalb bleiben viele Bauern ohne eine genügende Existenzgrundlage und müssen die Gemeinde verlassen. Auf diese Weise wird der Migrationsprozess der Arbeitskraft im Umkreis von Gîrbou ausgelöst.

All diese Vorgänge führen zur Zuspitzung der sozialen und nationalen Gegensätze, die sich infolge der Auswirkungen des Ersten Weltkriegs aufs Höchste intensivieren. Wie in ganz Siebenbürgen finden auch in Gîrbou im Jahre 1918 revolutionäre Bewegungen statt, die zur Entfernung der österreichisch-ungarischen Behörden aus der Gemeinde führen und die Einführung der rumänischen Verwaltung vorbereiten.